

Mieczysław Wolsan
Adam Nadachowski

Szczątki zwierzęce z osady grupy tarnobrzesckiej kultury lużyckiej w Białobrzegach (okres halsztacki i lateński)

Badany materiał zwierzęcy pochodzi z prac wykopaliskowych prowadzonych w latach 1982—1985 na stanowisku 1A w Białobrzegach (woj. rzeszowskie). Odkryto tu pozostałości osady fazy III grupy tarnobrzesckiej kultury lużyckiej z okresu halsztackiego D i wczesnego okresu lateńskiego¹. Materiał przechowywany jest w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie.

Analiza materiału

Materiał zwierzęcy jest silnie rozdrobniony, ze śladami rąbania, cięcia i rozłupywania; brak opaleń. Ślady obróbki zaobserwowano na ośmiu siekaczach i jednym członie palcowym bliższym konia oraz na dolnym kłę dzika.

Wśród 294 oznaczonych kości i zębów przeważają (tab. 1) szczątki zwierząt udomowionych (70%), w tym głównie bydła (37%), kozy i (lub) owcy (32%) oraz świni (21%). Oprócz tego, znaleziono pozostałości konia (8%), psa (1%) i kury (0,5%). Resztki zwierząt dzikich (30%) należą głównie do jelenia (69%) i dzika (24%). Oznaczono ponadto pojedyncze pozostałości zająca, tura, sarny, puszczyka i żółwia².

Większość szczątków jelenia (47) wydobyto z jednej jamy (obiekt 121). Reprezentują one wszystkie okolice anatomiczne szkieletu i najprawdopodobniej należały do jednego osobnika (dorosłego). Mózgoczaszka oraz trzony wszystkich kości długich są rozbite, prawdopodobnie w celu dotarcia do mózgu i szpiku. Oprócz szkieletu jelenia, obiekt 121 zawierał zuchwę starego samca dzika oraz człon palcowy środkowy należący również do dzika.

Większość szczątków zwierzęcych pochodzi od osobników dojrzałych, ale nie starych (tab. 1). Pozostałości zwierząt starych odnotowano jedynie w przypadku konia, dzika i bydła (po jednym szczątku). Resztki osobników młodych pochodzą od świni, konia, jelenia, kozy lub owcy, a także bydła, przy czym wyraźnie najwyższy ich udział odnotowano u świni (25%).

Badany materiał kostny reprezentuje wszystkie okolice

ciała (tab. 2). Wymiary analizowanych szczątków zawarte są w tab. 3 i 4³.

Wnioski

Na większości badanych pozostałości zwierzęcych zaobserwowano ślady działalności człowieka. Poza dziesięć przypadkami celowej obróbki, działalność ta związana była z rozdrabnianiem kości w celu przygotowania tuszy zwierzęcej do spożycia. Kości były rąbane i cięte, co sugeruje, że tusze zwierząt dzielono na drobne fragmenty, a następnie wraz z mięsem gotowano lub duszono. Nie dostrzeżono opaleń, które wskazywałyby na pieczenie mięsa na ogniu. Trzony kości długich oraz puszeki mózgowie czaszki były na ogół rozbijane, najprawdopodobniej w celu dotarcia do mózgu i szpiku.

Skład materiału pokonsumpcyjnego sugeruje, że głównym składnikiem pożywienia mięsnego mieszkańców osady było bydło, kozy i owce, świnię oraz dziczyznę. Rzadziej zjadano konie i kury.

Udział różnych grup wiekowych w materiale pozwala przypuszczać, że przeżuwacze hodowano głównie dla mleka i jego przetworów, podczas gdy świnię głównie dla mięsa.

Przypisy

¹ S. Czopek, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w Białobrzegach, woj. Rzeszów (stanowiska 1 i 5) w latach 1982—1984*, „MSROA za lata 1980—1985”, Rzeszów 1991, s. 165—172.

² Autorzy dziękują pani dr T. Tomek za określenie przynależności anatomicznej i gatunkowej kości kury i puszczyka oraz panu dr Z. Szyndlarowi za potwierdzenie oznaczenia fragmentu pancerza żółwia błotnego.

³ Pomiary wykonano w oparciu o definicje A. von den Driesch, *A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites*, „Peabody Museum Bulletin”, nr 1, Cambridge (Massachusetts) 1976, s. i—ix + 1—137.

Tabela 1. Zestawienie liczbowe i procentowe szczątków zwierzęcych ze stanowiska 1A w Białobrzegach

Gatunek	Osobniki			
	młode (%)*	dorośle (%)*	stare (%)*	razem (%)**
Bydło <i>Bos tarurus</i>	1 (1,3)	74 (97,4)	1 (1,3)	76 (26,2)
Koza <i>Capra hircus</i> — owca <i>Ovis aries</i>	1 (1,5)	64 (98,5)	0 (0)	65 (22,1)
Świnia <i>Sus scrofa domestica</i>	11 (25,0)	33 (75,0)	0 (0)	44 (15,0)
Koń <i>Equus caballus</i>	1 (5,9)	15 (88,2)	1 (5,9)	17 (5,8)
Pies <i>Canis familiaris</i>	0 (0)	2 (100)	0 (0)	2 (0,7)
Kura <i>Gallus gallus domestica</i>	0 (0)	1 (100)	0 (0)	1 (0,3)
Tur <i>Bos primigenius</i>	0 (0)	1 (100)	0 (0)	1 (0,3)
Jeleń <i>Cervus elaphus</i>	3 (4,9)	58 (95,1)	0 (0)	61 (20,7)
Sarna <i>Capreolus capreolus</i>	0 (0)	1 (100)	0 (0)	1 (0,3)
Dzik <i>Sus scrofa</i>	0 (0)	20 (95,2)	1 (4,8)	21 (7,1)
Zając <i>Lepus europaeus</i>	0 (0)	3 (100)	0 (0)	3 (1,0)
Puszczyk <i>Strix aluco</i>	0 (0)	1 (100)	0 (0)	1 (0,3)
Żółw <i>Emys orbicularis</i>	0 (0)	1 (100)	0 (0)	1 (0,3)
Razem	17 (5,8)	274 (93,2)	3 (1,0)	294 (100)

* Odsetki liczone od całkowitej liczby szczątków danego gatunku.

** Odsetki liczone od całkowitej liczby oznaczonych szczątków zwierzęcych.

Tabela 2. Rozkład anatomiczny szczątków ssaków i ptaków ze stanowiska 1A w Białobrzegach

Okolica ciała	Bydło	Koza—owca	Świnia	Koń	Pies	Kura	Tur	Jeleń	Sarna	Dzik	Zając	Puszczyk
	liczba szczątków (%)											
Głowa	44 (57,9)	40 (61,5)	21 (47,7)	14 (82,4)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	42 (68,9)	1 (100)	11 (84,6)	0 (0)	0 (0)
Szyja i klatka piersiowa	8 (10,5)	14 (21,5)	9 (20,5)	2 (11,8)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	4 (6,6)	0 (0)	1 (7,7)	1 (33,3)	0 (0)
Lopatka	0 (0)	0 (0)	2 (4,5)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
Ramię	2 (2,6)	0 (0)	2 (4,5)	0 (0)	0 (0)	1 (100)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
Przedramię	4 (5,3)	3 (4,6)	1 (2,3)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
Ręka	8 (10,5)	1 (1,5)	5 (11,4)	1 (5,9)	0 (0)	0 (0)	1 (100)	5 (8,2)	0 (0)	1 (7,7)	0 (0)	0 (0)
Brzuch, miednica i ogon	2 (2,6)	2 (3,1)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
Udo	2 (2,6)	0 (0)	1 (2,3)	0 (0)	1 (50,0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (66,7)	0 (0)
Podudzie	3 (3,9)	3 (4,6)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	2 (3,3)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (100)
Stopa	3 (3,9)	2 (3,1)	3 (6,8)	0 (0)	1 (50,0)	0 (0)	0 (0)	8 (13,1)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
Razem	76 (100)	65 (100)	44 (100)	17 (100)	2 (100)	1 (100)	1 (100)	61 (100)	1 (100)	13 (100)	3 (100)	1 (100)

Tabela 3. Wymiary (w mm) kości i zębów zwierząt udomowionych ze stanowiska 1A w Białobrzegach

Czaszka	(koza-owca)	(świnia)	
Długość szeregu przedtrzonowców	23,5	—	
Długość P ⁴	—	13,5	
Szerokość P ⁴	—	12,5	
Długość M ¹	—	16	
Szerokość M ¹	—	12	
Żuchwa	(świnia)	(świnia)	
Długość dP ₃	11	—	
Szerokość dP ₃	5	—	
Długość dP ₄	19,5	—	
Szerokość dP ₄	9	—	
Długość P ₂	—	10	
Szerokość P ₂	—	4,5	
Kość ramienna		(kura)	
Szerokość nasady bliższej		17	
Kość udowa	(bydło)	(pies)	
Szerokość nasady bliższej	—	45	
Największa głębokość głowy	42	20,5	
Kość piszczelowa		(koza-owca)	
Szerokość nasady bliższej		40,5	
Kość skokowa		(koza-owca)	
Największa długość boczna		30,5	
Największa długość przyśrodkowa		29	
Największa głębokość boczna		17	
Szerokość części dalszej		21	
Kość śródstopia V		(pies)	
Największa długość		57	
Szerokość nasady dalszej		7	
Człon palcowy bliższy	(bydło)	(bydło)	(świnia)
Największa długość odosiowa	51	59	39
Szerokość nasady bliższej	28,5	34,5	17
Najmniejsza szerokość trzonu	22,5	27,5	12,5
Szerokość nasady dalszej	25,5	30	16,5
Człon palcowy środkowy			(świnia)
Największa długość			26,5
Szerokość nasady bliższej			18
Najmniejsza szerokość trzonu			15
Szerokość nasady dalszej			14,5

Tabela 4. Wymiary (w mm) kości i zębów zwierząt dzikich ze stanowiska 1A w Białobrzegach

Czaszka	(jeleń*)
Długość szeregu przedtrzonowców	46
Żuchwa	(dzik*)
Najmniejsza odległość pomiędzy zębodołami I ₃ i P ₂	72
Odległość pomiędzy tylnymi krawędziami zębodołów C ₁ i M ₃	175
Długość szeregu zębów policzkowych P ₁ —M ₃	167
Długość szeregu zębów policzkowych P ₂ —M ₃	129,5

Długość szeregu przedtrzonowców P ₁ —P ₄	77	
Długość szeregu przedtrzonowców P ₂ —P ₄	42	
Długość P ₂	14	
Szerokość P ₂	6	
Długość P ₃	15,5	
Szerokość P ₃	9	
Długość P ₄	16	
Szerokość P ₄	11	
Długość szeregu trzonowców	87	
Długość M ₁	17,5	
Szerokość M ₁ ³	13	
Długość M ₂	23,5	
Szerokość M ₂	17	
Długość M ₃	47,5	
Szerokość M ₃	22	
Kość śródreńcza III+IV	(jeleń*)	
Szerokość nasady dalszej	45,5	
Kość udowa	(zając)	(zając)
Szerokość nasady bliższej nad krętarzem trzecim	—	32,5
Największa szerokość na krętarzu trzecim	23	27,5
Największa głębokość głowy	—	12
Kość piszczelowa	(jeleń*)	
Szerokość nasady dalszej	53	
Największa głębokość nasady dalszej	42	
Kość goleniowonastopkowa	(puszczyk)	
Szerokość nasady dalszej	10	
Najmniejsza szerokość trzonu	5	
Kość skokowa	(jeleń*)	
Największa długość boczna	61,5	
Największa długość przyśrodkowa	57,5	
Największa głębokość boczna	33,5	
Największa głębokość przyśrodkowa	34	
Szerokość części dalszej	36,5	
Kość piętowa	(jeleń*)	
Największa długość	126	
Największa szerokość	40	
Kość śródstopia III+IV	(jeleń*)	
Szerokość nasady bliższej	40	
Głębokość nasady bliższej	44	
Człon palcowy bliższy	(jeleń*)	
Największa długość odosiowa	63	
Szerokość nasady bliższej	22,5	
Najmniejsza szerokość trzonu	18	
Szerokość nasady dalszej	22	
Człon palcowy środkowy	(dzik*)	
Największa długość	27	
Szerokość nasady bliższej	16,5	
Najmniejsza szerokość trzonu	13,5	
Szerokość nasady dalszej	14	
Człon palcowy dalszy	(tur)	(jeleń*)
Największa długość	89,5	50
Długość powierzchni grzbietowej	63,5	48
Szerokość w połowie długości	33	14,5

* Materiał z obietku 121.

Animal remains from a settlement of the Tarnobrzeg group of the Lusatian culture at Białobrzegi (Hallstatt and La Tène periods, southeast Poland)

Summary

The animal material studied comes from site 1A at Białobrzegi (Rzeszów province) where the remnants of a settlement of phase III of the Tarnobrzeg group (Lusatian culture) from the Hallstatt D and Early La Tène periods were discovered. The material is heavily broken up. Most of the bones shows traces of chopping and cutting; no scorched remains were found. This indicates that animal carcasses were partitioned into small pieces and then boiled or stewed. The state of preservation of the shafts in long bones and of the braincases in skulls suggests that they were shattered in order to get to marrow and brain, respectively.

Absolute and percentage frequency distributions of the

identified animal remains according to species and age class are given in Table 1. The proportions of species indicate that the meat eaten by the inhabitants of the settlement came mainly from cattle, goats, sheep, pigs, and game. Poultry and horse meat were less frequently eaten.

Age composition of the material (Table 1) suggests that ruminants were bred mainly for milk and its products, whereas pigs for meat.

Table 2 shows an anatomical distribution of the animal remains according to species. Measurements of the bones and teeth under study are presented in Tables 3 and 4.

Ad
M

S

kov
na
wsk
kiej
rzy
Ok

ny
strz
i zę
ny
zna
(8%
poc
i n

nik
w p
sta
ne

ny
w t

pol
rdz
kie
w c
wię
war
koś